

УДК 37.013.(477):376.1

Р 32

Алла РЕВТЬ

ІННОВАЦІЙНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-ІНВАЛІДАМИ ТА ЇХ БАТЬКАМИ В УКРАЇНІ

У статті розкрито проблему використання інноваційних форм соціально-реабілітаційної роботи з дітьми-інвалідами. Окреслено основні концептуальні виміри проблеми, обґрунтовано технології роботи з сім'ями, що спрямовані на підвищення соціального здоров'я усіх членів сім'ї, що виховує дитину-інваліда. Проаналізовано використання лялькотерапії у реабілітації.

Ключові слова: соціальна реабілітація, дитина-інвалід, сім'я, лялькотерапія.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні спостерігається тенденція до зростання чисельності дітей, людей з функціональними обмеженнями, а також сімей, що виховують дітей-інвалідів. За даними ООН, у світі нараховується приблизно 450 млн людей з обмеженими можливостями і майже 200 млн з них – діти. В Україні сьогодні проживають понад 2,8 млн людей-інвалідів. Це становить 6,1 % від загальної чисельності населення, майже 80 % інвалідів в Україні – це люди працездатного віку.

Аналіз сучасної соціально-педагогічної практики показує, що до категорії дітей-інвалідів належать діти, які мають значні обмеження життєдіяльності, що призводять до соціальної дезадаптації, внаслідок порушення розвитку та росту дитини, її здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, навчання, спілкуванню, ігрової та трудової діяльності в майбутньому.

Сім'ї, що мають дітей з порушеннями фізичного чи психічного розвитку, – це одна з найбільш уразливих груп населення. Соціальна підтримка таких сімей передбачає розв'язання цілого комплексу проблем, пов'язаних з допомогою дитині: з її виживанням, лікуванням, освітою, соціальною адаптацією й інтеграцією в суспільство. Батьки в подібних

родинах відчують вплив різноманітних негативних факторів, який можна означити як сімейний стрес. Сімейний стрес може мати несподіваний і/чи хронічний характер, але завжди створює напруженість усередині сімейної групи, що порушує її стійкість. Соціальне нездоров'я такої родини вимагає додаткових видів соціальної роботи, спрямованих на допомогу батькам. Це соціальна реабілітація і соціальна інтеграція родини, тобто відновлення її соціального статусу.

Успішність подолання цих проблем прямо пов'язана з цілеспрямованою соціальною та соціально-педагогічною роботою, що включає широкий спектр довгострокових заходів допомоги родині комплексного характеру – медичного, правового, психолого-педагогічного, економічного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народження дитини з порушеннями в розвитку завжди є стресом для сім'ї. Труднощі, пов'язані з вихованням «особливої дитини», зумовлюють якісні зміни в життєдіяльності сім'ї, дезадаптують її та призводять до сімейної кризи.

Т. Соловійова [5] зазначає, що переживання сім'єю стресу, який виникає під час народження (чи встановлення діагнозу) дитини з особливими потребами, порушує структуру сім'ї кількісно (з'являється новий член) та якісно (збільшується ризик відмови батьків від дитини, можливе розлучення батьків, змінюється стиль сімейних взаємин, прогресує соціальна ізоляція родини). Подібні структурні зміни викликають функціональні порушення: кожна сімейна функція (економічна, репродуктивна, рекреаційна, виховна тощо) видозмінюється, набуває нового значення, з'являються нові, специфічні функції – реабілітаційна, компенсуюча, корекційна.

Дослідження Т. Титаренко [8] свідчать про зміни у функціонуванні вищезгаданих сімей на декількох рівнях. Психологічний рівень характеризується змінами в емоційно-вольовій та особистісній сферах батьків. Зміни на соціальному рівні виявляються порушеннями подружніх, батьківських та екстрасімейних стосунків (спілкування з родичами, друзями). Соматичний рівень страждає у результаті перевищення рівня навантажень, тобто у батьків можуть виникати різні соматичні захворювання, астеничні та вегетативні розлади. Традиційний підхід у сучасній соціально-педагогічній та психологічній практиці є однобічним, оскільки переважно спрямовує зусилля спеціалістів на реабілітацію дитини, а робота з сім'єю або не використовується, або використовується як опосередкований вплив на цей процес. На сучасному етапі важливого значення набуває сприйняття сім'ї як цілісності, що потребує спрямування соціально-педагогічної роботи не тільки на реабілітацію дитини, але й на підвищення рівня адаптації батьків до життєвих умов, пов'язаних з вихованням дитини з особливими потребами. Тому важливого значення при побудові стратегії надання соціально-реабілітаційних послуг сім'ям,

які виховують дитину-інваліда, мають інноваційні підходи до розв'язання проблеми.

Соціально-психологічні дослідження проблеми інвалідності висвітлено в працях Р. Кравченко, Н. Бастун, Н. Майорова, Є. Холостова, В. Курбатова, С. Толстоухова, Т. Губарева, В. Смірнова. Різні аспекти інвалідності розглядалися такими науковцями, як І. Зверева, А. Капська, О. Безпалько, Л. Міщик, В. Нікітіна, Е. Мастюкова, А. Московкіна, Л. Шипіцина, Н. Лур'є та ін.

Психолого-педагогічні закономірності розвитку дитини з психофізичними порушеннями як результату складного процесу соціалізації висвітлюють низка авторів (Т. Власова, Л. Виготський, В. Лубовський, Д. Ельконін) та розвитку в умовах дизонтогенезу, який потребує створення спеціального корекційно-розвиваючого середовища (К. Лебединська, В. Лебединський, І. Левченко, В. Лубовський, Є. Мастюкова, М. Певзнер, В. Петрова, С. Рубінштейн, У. Ульяновка). Під спеціальним корекційно-розвивальним середовищем у сім'ї маються на увазі внутрішньосімейні умови, які створюються батьками і забезпечують оптимальний розвиток дитини з психофізичними недоліками.

Мета статті – теоретичне обґрунтування необхідності впровадження інновацій до соціально-реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими можливостями та сім'ями, що виховують таких дітей.

Основна мета соціально-реабілітаційної роботи пов'язана із забезпеченням соціального, інтелектуального і фізичного розвитку дитини, яка має порушення, і досягненням максимального успіху в розкритті потенціалу дитини для навчання.

З аналізу літератури з означеної проблематики можна стверджувати, що ефективність реабілітаційної роботи залежить, по-перше, від міждисциплінарної команди спеціалістів, і по-друге, від участі батьків у процесі реабілітації. Забезпечення саме такої участі і є найбільш важкою проблемою. У соціальній роботі з дітьми-інвалідами важливо виходити із такого принципу: дітям вдається досягнути набагато більших результатів у реабілітаційному процесі, коли батьки і спеціалісти стають партнерами і разом працюють над розв'язанням поставлених задач.

Як свідчить практика, в умовах сьогодення в Україні втілюються як традиційні, так і інноваційні методи та форми соціальної, соціально-педагогічної роботи з сім'єю, батьками дитини-інваліда. Лялькотерапія як інноваційна технологія роботи, заснована на процесах ідентифікації дитини з улюбленими героями мультфільму, казки, іграшкою. Деякі автори вважають, що це один із методів арттерапії. Основним прийомом корекційної дії використовується лялька як основний об'єкт взаємодії дитини та дорослого (психолога, вихователя, батьків). Дитина, пізнаючи реальний світ, його соціальні зв'язки і стосунки, активно проектує

досвід, що сприймається, у специфічну ігрову ситуацію. Основним об'єктом такої соціальної проєкції достатньо довгий час є ляльки.

Можливі індивідуальна і групова форми лялькотерапії. Лялькотерапія популярна як у зарубіжній, так і у вітчизняній практиці коректувальної роботи. Гра з лялькою – це той світ реальності, в якому живе дитина. Лялькотерапія дозволяє об'єднати інтереси дитини і коректувальні задачі соціального педагога, психолога, дає можливість найприроднішого і безболісного втручання дорослого в психіку дитини з метою її корекції або психопрофілактики. Використовується цей метод з метою профілактики дезадаптивної поведінки [8, 71].

Метою лялькотерапії є допомога у ліквідації хворобливих переживань, зміцнення психічного здоров'я, поліпшення соціальної адаптації, розвиток самосвідомості, врегулювання конфліктів в умовах колективної творчої діяльності. Лялькотерапія сприяє зняттю у дитини-інваліда емоційної напруги; розвитку мовлення; формуванню соціально-побутових навичок; дає можливість долати конфлікти [2, 25].

Функції лялькотерапії:

- комунікативна – встановлення емоційного контакту, об'єднання дітей у колектив;
- релаксаційна – зняття емоційної напруги;
- виховна – психокорекція прояв особистості в ігрових моделях життєвих ситуацій;
- розвивальна – розвиток психічних процесів (пам'яті, уваги, сприйняття), моторики;
- навчальна – збагачення інформацією про навколишній світ.

Процес лялькотерапії проходить у два етапи: виготовлення ляльок. використання ляльок для відреагування значущих емоційних станів. Процес виготовлення ляльок також є корекційним. Захоплюючись процесом виготовлення ляльок, діти стають спокійнішими, урівноваженими. Під час роботи у них розвивається довільність психічних процесів, з'являються навички концентрації уваги, посидючості, розвивається увага. У лялькотерапії використовуються такі варіанти ляльок: ляльки-маріонетки, пальчикові ляльки, тіньові ляльки, мотузяні ляльки, площинні ляльки, ляльки рукавички, ляльки-костюми [8, 90].

Принцип виготовлення простих маріонеток запропонований ще Вальдорфською школою. Робота з лялькою-маріонеткою допомагає удосконалювати тонку моторику руки і загальну координацію рухів; проявляти через ляльку ті емоції, відчуття, стани, які дитина з якихось причин не може або не дозволяє собі проявляти. «Ожививши» таку ляльку, дитина вперше у житті відчуває дорослу відповідальність за дії ляльки; може усвідомлювати причинново-наслідкові зв'язки між своїми діями і змінами рухів ляльки; вчиться знаходити адекватне тілесне вираження різних

емоцій, відчуттів, станів; розвивати довільну увагу і здатність до концентрації.

Найпростішим варіантом виготовлення та використання у соціально-реабілітаційній роботі пальчикових ляльок є кульки від пінг-понгу або порожні шкаралупи від яєць, на яких намальовані різні вирази облич, різні персонажі. Пальчикові ляльки можуть також виготовлятися зі щільного картону у вигляді невеликих циліндрів, розмір яких підбирається за розміром пальців дитини [2, 27].

Тіньові ляльки використовуються для роботи тіньового театру і виготовляються з чорного або темного картону чи паперу. Такі ляльки використовуються переважно для роботи над дитячими страхами. Граючи з такою лялькою в тіньовому театрі, дитина одержує досвід подолання своєї проблеми. Зазвичай страх невидимий. Реалізуючи його у вигляді ляльки, дитина опановує ситуацією, і матеріалізований у ляльці страх позбувається своєї емоційної напруженості, лякаючої складової. Дитина може робити зі своєю «лялькою-страхом» все, що захоче, аж до повного знищення. У цьому і полягає коректувальне значення тіньового театру і тіньових ляльок.

Мотузяні ляльки є багатофункціональними. Вони ефективні для опрацювання у дітей проблем ідентифікації, спілкування, підвищеної тривожності. Така лялька може бути розміром у зріст дитини. Вона проста у виготовленні: з мотузок збирається контур ляльки, за петельку голова ляльки пристібається на сорочку дитини, а палець дитини просмикується в петлі, розміщений на долоньках ляльки. У такий спосіб дитина імітує рух ляльки разом з власними рухами.

Площинна лялька є моделлю ляльки, вирізаної з щільного картону або тонкої фанери. Як правило, руки ляльки кріпляться на шарнірах або на кнопках і рухаються вільно. Такого роду ляльки використовуються для роботи з дітьми, у яких є проблеми в спілкуванні, поведінці, з порушенням образу «Я». Така лялька може мати змінний набір виразів обличчя, які відповідають різним емоційним станам.

Ляльки-рукавички традиційно використовуються для дитячих лялькових театрів, різних інсценувань, зображення казок.

Об'ємні ляльки традиційно використовуються для програвання рольових ігор. Це звичні іграшки розміром у зріст людини [2, 29].

Скільки існують діти, стільки ж існують ляльки. У давнину вважалося: що краще дитина грається з лялькою, то більший достаток буде в сім'ї.

Ляльковий світ збагачує уяву особливої дитини, виконані власними руками ляльки розвивають дрібну моторику. Дитина збагачує уяву про казкових персонажів, тваринний і рослинний світ, природну стихію знаних і улюблених птахів, хатніх мешканців.

Висновки. Використання інноваційних форм соціально-реабілітаційної роботи впливає на подолання внутрішніх психологічних проблем батьків дитини з обмеженими можливостями. Хвора дитина є постійним стресовим фактором, особливо для матері. Емоційні перевантаження викликають певні зміни в її поведінці і здоров'ї, що відбивається на дитині. Виходить замкнуте коло: хвороба, інвалідність дитини викликають стрес у матері, а наслідки стресу посилюють хворобу дитини. Цілеспрямована система соціальної роботи в умовах сім'ї не тільки підвищує рівень розвитку дитини і сприяє її соціальній активності, але і нівелює негативні переживання батьків, формує оптимістичні установки стосовно майбутнього. Однією з важливих форм роботи з батьками, що виховують дитину з обмеженими можливостями, є лялькотерапія. Як основний прийом корекційної дії використовується лялька, що виконує роль об'єкта взаємодії дитини та дорослого (психолога, вихователя, батьків).

Подальших наукових розвідок потребує питання широкого використання інновацій у соціально-реабілітаційній роботі з батьками, що виховують дитину з обмеженими можливостями. Це передбачає вивчення вітчизняними фахівцями передового зарубіжного досвіду, оволодіння технологіями означеного виду діяльності.

Література

1. Зак Д.Я. Психокорекційна допомога семьям, воспитывающим ребенка с особыми жизненными потребностями [Електронний ресурс] / Д.Я. Зак. – Режим доступу : [http:// конференция.com.ua/pages/view/681](http://конференция.com.ua/pages/view/681).
2. Калініна Л.А. Використання лялькотерапії як напряму арттерапії у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку / Л.А. Калініна // Педагогіка. – № 5. – 2009. – С. 25 – 29.
3. Прокопчук С.М. «Школа життєвої компетентності» для батьків дітей з особливими потребами [Електронний ресурс] / С.М. Прокопчук. – Режим доступу : http://navigator.rv.ua/index.php?option=com_content&task.
4. Романовська Д.Д. Психологічний супровід процесу інтеграції у суспільство дітей з особливими потребами / Д.Д. Романовська // Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі : метод. посібник / за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. – Чернівці : Технодрук, 2009. – С. 104 – 109.
5. Соціально-педагогічна робота з батьками, що виховують дітей з особливими потребами : навчально-методичний посібник / сост. Н.В. Заверико, Т.Г. Соловйова. – Запоріжжя : ПП «Тандем», 2008. – 53 с.
6. Титаренко Т. Дитина з особливими потребами та її життєвий світ: напрямки психологічного консультування / Т. Титаренко // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.

7. Хмизова О.В. Організація психокорекційної роботи з батьками дітей з особливими потребами як складова цілісного процесу ранньої соціальної реабілітації / О.В. Хмизова, Н.В. Остапенко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2011. – № 3/4. – С. 203 – 211.

8. Щербакова К.В. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва : навч. посібник / К.В. Щербакова, Ж.В. Петрочко. – К. : ДЦССМ, 2002. – 217 с.

Ревть Алла. Инновационный опыт социально-реабилитационной работы с детьми-инвалидами и их родителями в Украине. В статье раскрыто проблему использования инновационных форм социально-реабилитационной работы с детьми-инвалидами. Определены основные концептуальные измерения проблемы, обоснованы технологии работы с семьями, которые направлены на повышение социального здоровья всех членов семьи, воспитывающей ребенка-инвалида. Проанализировано использование куклотерапии в реабилитации.

Ключевые слова: социальная реабилитация, ребенок-инвалид, семья, куклотерапия.

Revt'Alla. Innovative Experience of Social Rehabilitation of Disabled Children and Their Parents in Ukraine. The article deals with the problem of the use of innovative forms of social rehabilitation of children with disabilities. The basic conceptual dimensions of the problem are described, the principles of work with families aimed at improving social health of all family members, which brings up a disabled child, are proved. The using of lyalkoterapiya in rehabilitation is analyzed.

Keywords: social rehabilitation, disabled child, family, lyalkoterapiya.

Одержано 26.05.2015